

Sadovenko S.

Traditional axiosphere of Ukrainian local topos culture: conservation in the age of globalization

The article is devoted to the actual problem of understanding the contemporary culture and the conservation of the traditional axiosphere of Ukrainian local topos culture in the age of globalization.

It is about increasing scientific interest for the study of culture-forming processes in different regions of Ukraine, the formation of new views on the culture of the region in the national scientific discourse, possessing peculiar characteristics and features of cultural development and intensification of intensive searching of vivid archetypal traits that are understandable and accessible to perception as cultural peaks of local topos and humanity in general.

It is briefly examined the underlying archetypes as symbolic centers of culture, emphasized the unity and focus of each topos. Core archetypes, which serve as the cultural visiting card of Ukrainian nation outlook, were explored. It is shown that the diversity of archetypes cover a whole range of symbolic meanings (semantic field), stepping into its position comes the understanding of axiosphere of traditional Ukrainian folk art and culture, including its local topos, which in the age of globalization needs conservation, because it is an acquired social-historical experience of people and historical basis of Ukrainian national culture.

Much attention is paid to the study of Ukrainian culture in the scale of particular regions and cities of Ukraine, description of local cultural heritage. The amount of such reports obtained from the comparison and compilation of data on the development of the art in different regions, provides material for creating a comprehensive evaluation of traditional, and on some territories – well-established, common axiosphere of local topos culture in Ukraine, the interaction of tradition and innovation artistic culture of Ukraine as a whole, finding ways of its conservation in the age of globalization.

The study of the interaction of cultural processes and transformation of Ukrainian society offers a wide variety of relationships that, taken together, may occur in the future as a single, coherent process of new level, including the emergence of a new type of artistic culture, which as an important part of spiritual culture may be (and has become) powerful transformative factor of changes in Ukrainian society.

View at the culture of the region, identifying traditional axiosphere of local topos culture of Ukraine from the standpoint of basic archetype and mentality help to understand better how the collective psychology of the country works, in particular, which traditions are stored and innovations are easily accepted, and what, so to speak, is removed.

Updating the utilitarian values of local topos on the background of traditionalism means creating new axiological and ethical imperatives that set aside traditional regulators of culture. In cultural terms, it can be defined as a phenomenon of culture split vector: one part is still geared to the traditional absolute, transcendent meanings and the other is back to utilitarian, relative, intrinsic contents. As a result, two proper images co-exist at the same time in the culture, giving rise to a double standard of behavior: the scheme of traditionalism and circuit of innovations.

The change of axiological ideals leads to reappraisal of values in contemporary culture. The term "value" takes on new meaning and is treated as a benefit, something beneficial for human activity and its existence.

All above-mentioned evidence in favor of cultural reception of Ukrainian folk art culture, the importance of which is conditioned by the need to preserve and play its role and place in the new socio-cultural situation in Ukraine. Preservation of traditional axiosphere of Ukrainian local topos culture in the context of globalization is one of the important tasks for the Ukrainian state.

In the future, the variety and scope of relations in their entirety may occur as a single, coherent process of new level, including the emergence of a new type of artistic culture, which is an important part of spiritual culture can be (and has become) a potent transforming factor changes in Ukrainian society.

Key words: traditional axiosphere, local topos, archetype, Ukrainian folk art culture, mentality, time-space.

УДК 130.2: 494.3: 39: (477)

Сугрובה Юлія Юріївна
кандидат філософських наук, доцент

ТЮРКСЬКА КАЗКА В ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПАРАЛЕЛЯХ КРИМСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджуються твори казкового жанру, на формування яких впливали процеси культурного обміну між тюркськими народами кримського простору. Незважаючи на своєрідність усної народної творчості кожного етносу, казки кримських татар, кримчаків, караїмів демонструють яскраво виражену типовість. Тюркські казки – своєрідний вузол переплетення різноманітних унікальних фольклорних традицій, у якому діалектично поєднується загальнотюркське різних народів і місцеве кримське начала.

Ключові слова: казка, тюркська казка, своєрідність, типовість, макроетнос.

Інтерес до даної тематики зумовлений потребами не тільки культурології, а й соціології, філософії, психології, етнопедagogіки та інших наук, що ставлять завдання вивчити способи, канали і механізми трансляції людського досвіду. Можливості словесної розповіді завдяки тому, що вони представлені казкою, тобто казковим дискурсом, що має свій ритм, характерні особливості і глибинну семантику, доповнюються класично раціональне світосприйняття і потребують детального аналізу цього феномена. Модифікуючись відповідно до динаміки суспільства і техногенних реалій, сучасний казковий жанр реагує на ті зміни, які відбуваються в технічній, інформаційній, комунікаційній та інших сферах. Змінюються сюжети, предметність казки, її фон і побічні лінії, однак казка, зберігаючи свої пріоритети, залишається важливим,

гостро затребуваним феноменом сучасного життя, вивчення якого є необхідним у широкому соціокультурному контексті. Усе це зумовлює вибір та актуальність зазначеної теми та проблеми дослідження особливостей казкового жанру окремих народів у сучасному поліетнічному суспільстві Криму.

Виникнення казки як виду творчості та духовного способу освоєння світу сягає глибокої давнини і тісно переплетене з міфомисленням і народною творчістю. Зв'язок казок з умовами життя і процесами праці підкреслювали Т. Шевченко, М. Гоголь, відзначаючи виражені в казках прагнення, народні мріяння і сподівання. Українські фольклористи М. Грицай, В. Бойко, Л. Дунаєвська виявляють ідейно-художнє значення казки, досліджують усну народну творчість як об'єктивну необхідність буття людини в просторі своєї культури. І. Ачкаїназі, І. Стеблева, А. Кефелі, Р. Куртієв, А. Зарубін, В. Зарубін досліджують своєрідність тюркських казок і легенд, А. Садекова вивчає тюркську усну народну творчість в аспекті ісламу. І. Панкєєв, В. Калугін, А. Шабалова, Д. Кононенко визначають систему типових для народної слов'янської казки образів, її мову і поетику. Сучасні фольклористи М. Зінчук, І. Неїло підготували й видали збірники народних казок. М. Араджіоні – збірку "Кримська колиска. Крымская колыбель. Wiege der Krim. Къырым бешиги. Кримска люлка", що складається з культурної спадщини семи народів Криму: українців, росіян, болгар, вірменів, греків, німців, кримських татар і супроводжується поетичними перекладами українською й російською мовами.

Незважаючи на помітний інтерес багатьох науковців до різноманітних тем щодо специфіки усної народної творчості, питання, пов'язані з осмисленням тотожності у жанрі казки тюркського макроетносу Криму, не отримали належного висвітлення в сучасній науковій літературі, що потребує подальшого поглибленого вивчення цієї проблеми.

Мета дослідження – культурологічний аналіз тюркської казки, що поєднує у собі усну поетично-прозаїчну творчість кримчаків, караїмів, кримських татар, а також визначення їх типовості у кримському просторі.

Одним з основних і найулюбленіших жанрів народної творчості вважається жанр казки. Українська дослідниця Л. Дунаєвська визначає її як "епічні оповідання чарівно-фантастичного, алегоричного й соціально-побутового характеру зі своєрідною традиційною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних, сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодії" [1, 6].

Для тюркських казок характерні традиційність структури й композиційних елементів (зав'язки, розв'язки та ін.), контрастне групування дійових осіб, відсутність розгорнутих описів природи й побуту. Сюжет казки багатоепізодний, з драматичним розвитком подій, зосередженням дій на герої та щасливому завершенні. Казки поділяються на: казки про тварин, героїко-фантастичні (чарівні) казки, соціально-побутові казки й небилиці, кумулятивні казки.

Класична казка про тварин пов'язана з давніми тотемними віруваннями та виникла на їх основі. Повір'я, що пов'язують з поведінкою тварин ті чи інші космічні явища, прикмети Всесвіту й засоби його пізнання, зберігають інтимні зв'язки людини з природою, з потойбічними силами, які живуть в її уяві. Наприклад, уявлення про однаковий 12-річний цикл, де кожен рік має назву тварини й ніби пов'язаний з нею. Таку міфологічну конструкцію ми зустрічаємо в усіх тюркських корінних народів Криму. Відповідно до цього, ієрархію тварин і колорит їх образів (позитивні або негативні) кримськотатарський, караїмський і кримчацький етноси півострова сформували ідентичними в межах свого традиційного фольклору.

Типовий і мотив розуміння людиною "віщої" мови тварин або птахів, і мотив переселення тварини в людину з метою заподіяння шкоди, чаклування, і повір'я про те, що скарб завжди охороняє змії або дракон. Кримськотатарська казка "Хлопчик, який розумів мову птахів" – "Куш тилинден анълагъан бала", караїмська казка "Про чорну хмару и дочку Караман-падишаха" – "Къара булут къараман-падышагынынь къызынынь йомагы", кримчацька казка "Мудрий їжачок" – "Акъылдане кирпи", присвячені великій силі природи над людиною.

У центрі класичної казки про тварин тюркських народів на відміну від аполога (казки і байки повчального характеру) – властивість людського характеру – розум, вірність, безглуздість, жадібність, боягузтво, хитрість, спритність, підступність тощо. Причому кожна з цих рис зазвичай закріплена за певним тваринним "персонажем", незмінним у своїй характеристиці в усіх казках, саме тому характеристики звірів у казках кожної народності Криму збігаються в основному із загальносвіттовими. Лисиця – розумна, винахідлива, підступна; вовк – жадібний, злий і безглуздий; ведмідь – сильний, добродушний, довірливий – такі постійні герої тюркських казок про тварин. Зустрічаючись зі своїми антиподами або "друзями", ці персонажі виявляють ті або інші свої риси.

Характерною особливістю кримських казок про тварин є протиставлення найбільш слабого найбільш сильному. Тут виявляється "соціальний утопізм" казки, але, на нашу думку, це швидше гуманізм народної філософії у його поетичному казковому вираженні. Так, у казці "Дзвіночок" ("Къонгуроучукъ") героєм, що перемагає різні перешкоди – вогонь, воду й навіть людину, – є миша. Таке ж протиставлення не на користь самого лева (у даному випадку "короля звірів") ми зустрічаємо в казках "Лев і лисиця", "Хто сильніший?".

Казка – аполог або притча, яка сформувалася не раніше XIX ст., – має книжкове походження і завжди має кінцевий афоризм, що містить у собі певну етичну тезу: "Хвальковита ворона", "У брехуна короткий хвіст", "Жук і мурашка", "Миша і пташка", "Скажи правду" (про ворону, яка кидала в море своїх воронят).

Як правило, сюжети апологів запозичені, але мораль запозичених притч "залишається абстрактною" і наближається до "практичної народної філософії" тюркських етносів, серед яких пріоритети цінностей побудовані дещо інакше, аніж у слов'янських народів: повага до старших, дім, родина, благополуччя.

Наступний різновид казкового фольклору – чарівна казка. Визначаючи різницю між міфом і чарівною казкою, ще Е.Мелетинський писав, що, "маючи ту ж морфологічну структуру у вигляді ланки втрат і набуття деяких космічних або соціальних цінностей", міф і казка відрізняються тим, що "у міфі набуття є зазвичай початкове виникнення, походження, тобто етнологія в найширшому значенні, а в казці – перерозподіл якихось благ, які герой здобуває або для себе, або для обмеженої громади".

Тут відбувається заміна космічного сімейно-родовим, колективного – індивідуальним – несакральним. І хоча засоби здобуття тих чи інших цінностей як і колись чудові, фантастичні (магія, анімізм, перевертництво, чарівні предмети, чудовиська), – проте характер самих цінностей змінився. Це вже не елементи природи й культури, а чудові лікувальні засоби, їжа, чарівні предмети, молода [2].

Класична схема чарівної казки – відправлення героя до іншого світу, отримання чудодійного засобу, виконання складних завдань, сватання, звільнення від злих сил. У фіналі зазвичай – одруження і возвеличення героя (він стає ханом). Ідеї чарівної казки інтернаціональні, казку такого типу можна зустріти у фольклорі будь-якого народу. Але художнє наповнення інтернаціональної ідеї чарівної казки, її поетика у фольклорі тюркських народів Криму дуже своєрідна. Тут спрощена казкова обрядовість, замість царя самодержця (як у слов'янських казках) з пишним замком зі свитою – помістя, яке нагадує помешкання звичайного феодала. Національні специфічні чарівні атрибути – кінь, який розмовляє, чарівний повстяний батіг, чаша-гопан, чарівна скриня. Чудовиська, фантастичні образи близькі більш до тюркської міфології – шайтани, діви, відьма-віщунка (куртха), емегени, желмаузи (дракони), орли. Характер випробувань героя (перегони, набіги на табуни, різні турніри) й подальша нагорода, здобуті скарби й блага більш близькі побуту горця – скотаря, мисливця, аніж побуту землероба чи ремісника. Щасливі "кульмінації" чарівних казок, віра народу в перемогу розуму, справедливості, мрії – це, на думку М.Горького, "чудове свідчення про здоров'я народу".

Побутова казка – ще один різновид фольклорної творчості тюркських народів, що поділяється на новелістичну й сатиричну. У цьому типі оповідного мистецтва та у формах, наближених до життя, найбільш точно розкривається народна етика й філософія. У той же час вона ніби коментує багатовікову історію народу, дозволяючи "відновити родовід кримських тюркських народів, зміну суспільно-економічних формацій, філософсько-етичних поглядів".

Так, сатирична казка, доводячи до абсурду життєві ситуації, розкриває "звичайне аульне життя", дає точні соціальні характеристики персонажів. Соціальна антитеза, сатира, гумор – ось головні риси побутової казки.

У казках про баїв, ханів немає прямого публіцистичного звинувачення, у них висміюються конкретні людські вади, характерні для експлуататорів: жадібність, боягузтво, жорстокість.

Казки з чіткою розробкою будь-якої етичної норми або логічної істини, які іноді бувають чарівними, іноді побутовими, а іноді казками про тварин (апологами), становлять, очевидно, окремий вид – дидактичних або повчальних. Такими є кримськотатарські казки "Золото є, радості нема" – "Алтыны чокъ, шеньлиги ёкъ", "Не відповідай на добро злом" – "Эйиликке кемлик япма", караїмські казки "Пригоди Ельягу", "Безглуздий суд", "Умар, сын Умара", "Девлер", "Бешашари Кыйынашар", "Скажи правду".

У таких випадках, коли в центрі абстрактне поняття, логічний образ, казка має характер притчі: караїмська казка "Счастье, ум и богатство", кримськотатарська "Честь" – "Намыс", кримчацька "Жадібність" тощо. Улюбленими казками всіх тюркських народів є такі, що містять у собі будь-яку шараду, загадку, завдання на дотепність. Для них характерний популярний сюжет "Хто більше?", "Казка-байка", анекдоти про Ходжу Насреддіна тощо.

Отже, у традиційному фольклорі Криму існує відшліфована техніка східної казки. З великою кількістю колоритних фігур місцевого походження сусідять Лухман-Хекім, Ібліс, султани й падишахи, пройдисвіт Тільки або грабіжник Амет, мудрий ішак, згадуються навіть загадкові істоти, що населяли Крим у давнину. Дії розгортаються не лише в Криму, а й у Стамбулі, Середній Азії, Єгипті. У багатому кримсько-тюркському фольклорі відчувають себе вільно й історичні особистості, наприклад, кримські хани Менглі-Гірей, Арслан-Гірей, Крим-Гірей, турецький султан Сулейман Прекрасний, і всяка нечисть (Шайтан – мусульманський чорт, Аждага), фігурує багато географічних реалій півострова.

Потрібно зазначити, що в тюркомовних (як і в інших східних варіантах) казках у ролі судді виступає жінка. У таких казках вона наповнена почуттям власної гідності та є зовсім не затурканою істотою, як було прийнято думати в класичному варіанті про жінку Сходу, – вона моральна опора, порадиниця і помічниця чоловіка. І, мабуть, у житті Сходу й Заходу, перехрестям яких є Крим, за зовнішньою покірністю, смиренністю жінки приховувалась і кмітливість, і вміння оминати найскладнішу перешкоду: кримськотатарські казки "Розумна дівчина" – "Акылы кыыз", "Дочки бідняка" – "Учь кызынынъ кьурназыгы", "Ложка солі" – "Бир къашыкъ туз"; караїмська казка "Про молодого дворянина та бідну дівчину" – "Риджель огьлу билен фукъарэ кызынынъ масалы", кримчацька казка "Оповідання про мудру жінку" – "Услу къарынынъ масалы".

Особливо потрібно зупинитися на функціональному образі Мудреця в тюркському фольклорі. Панування у становленні архетипу Старого Мудреця в тюркській міфотворчості належить до вищого рівня –

верховного божества Тенгри, всемогутній істоті. Тенгри – Бог неба, чоловік богині Умай розпоряджається всім у світі й характеризується такими функціями: творчою (дарує кагану владу, створює державу); заступницькою (рятує тюркський народ від ворогів); функцією розпорядника людськими долями (визначає терміни життя); каральною функцією (карає ворогів кагана, а також грішних тюрків) [3, 214].

Тюркські народи Криму виділяють духів землі й води в самостійну категорію, які живуть не в небесному просторі, не в нижньому світі, а в земній сфері, де знаходиться сама людина. Людина бачить у них своїх заступників, від яких вона отримує земні блага, й каральників, тому що за неповагу до себе вони посилають хвороби. Так, багато кримських татар вірять, що ця істота в образі білобородого старця допомагає людям: примножує їх багатство, охороняє життя і дарує здоров'я [5, 120].

Найбільше смислове навантаження щодо архетипного образу старого Мудреця несуть боги шляхів. Дослідники тюркської міфологічної системи характеризують їх так: бог шляхів на строкатому коні знаходиться в постійному русі, вступає в безпосередні відносини з людиною і дарує їй щастя; чорний бог шляхів є господарем чорного шляху, посилає на людей хвороби й сам же їх зцілює [3, 218].

Безпосередній зв'язок цих богів з людьми й керівництво щастям-нещастям людей, представлення одного з них в образі білобородого старця наближає їх відповідно до позитивної і негативної модифікації архетипного образу Старого Мудреця, смисловий центр якого розширюється, і він набуває функції дарувальника щастя і господаря шляху на коні. Усі перераховані характеристики більшою чи меншою мірою трансформуються у фольклорі як корінних тюркських народів Криму, так і тюрків-переселенців.

У фольклорному спадку тюркських народів присутній образ вічно живого старця – Хизира (Хыдыр) Ільяс. У багатьох легендах, казках, обрядах тюркомовних народів Хизир Ільяс постає як вічний подорожній; старий мандрівник, який дарує й карає.

Кримські татари назву свята "хыдреллез" – прихід літа зводять до двох імен мусульманських святих: Хидира й Ільяс. Хидир – проповідник, який захищає людей від нещасних випадків, злих духів. Святий Ільяс керує громом, джерелами води, оберігає домашніх тварин. Хидир з'являється зі Сходу, а Ільяс – із Заходу. День їх зустрічі (перший тиждень травня) і є початком свята. За мусульманською міфологією Хидир одягає шати зеленого кольору, а Ільяс – блакитного.

Так, об'єднаний образ Хизира (Хидира) Ільяс у фольклорно-поетичній свідомості більшості тюркських народів Криму функціонально наближається до бога шляхів на строкатому коні й божества природи, оскільки народом він сприймається як вічний мандрівник, що приносить конкретній людині в подорожі добро або зло, залежно від її вчинків; мудрець, який володіє конем і з'являється нізвідки.

У духовному спадку тюркомовних народів Криму існує безліч казок, які багаті образами старців, що несподівано з'являються на шляху головного героя, котрий знаходиться в безнадійній ситуації. У караїмській казці "Аучы егет" невідомо звідки з'являється білобородий дідуган, допомагаючи молодому джигіту в складній ситуації побороти страшного звіра. У кримськотатарській казці "Камыр батыра" з'являється теж білобородий дідуган, який визволяє юнака з відчайдушної ситуації. У багатьох казках старець застерігає героя від майбутніх небезпек, даючи засіб, який дозволить їм протистояти. Білобородий старець із кримськотатарської казки "Унберенче Өхмөт" показує герою дорогу й дарує йому хустку, гребінець і дзеркало, забезпечуючи його чарівними засобами для спасіння від злих сил.

У тюркській фольклорній традиції роль старця не обмежується міфологічними уявленнями, старець виступає як охоронець життєвого досвіду, народних знань і звичаїв, він ніби переходить у категорію пращурів, стає посередником між живими й померлими, людьми й духами. Отже, образ старця, наділеного багатолітнім досвідом і просвітленою мудрістю, стає точкою зіткнення міфологічних, релігійних уявлень й особливого – традиційно поважного ставлення до старості, мудрості, усвідомлення близькості старих людей до світу пращурів у світовідчутті тюркських народів. Культурний досвід тюркських народів Криму, набутий віками, конденсувався в архетипному образі старця, синтезуючи міфологічне світосприйняття і соціокультурні відносини між людьми, індивідом і товариством (групою). Стадійні зміни архетипу Мудреця в міфологічній і фольклорній традиції різних етносів сформували архетипний образ тюркської культури. Він символізує духовну й батьківську мудрість (Великого Отця обоженного неба) і власне панівне в тюркській культурі чоловіче начало, яке локалізується в образі Культурного Героя [4, 252].

Відтак, можна зробити такі висновки. Щодо теми етнокультурних схожостей, казки – своєрідний вузол переплетіння різноманітних унікальних фольклорних традицій, у якому діалектично сполучається загальнотюркське різних народів і місцеве кримське начала. Розвиваючись однаковими шляхами, казки тюркських народів Криму відображають соціальні суперечності, елементи духовної та матеріальної культури різних епох. У процесі історичних взаємин постійно відбувався культурний обмін між народами, що впливало й на казкові твори. Ось тому цей жанр у тюрків Криму має багато спільного в тематиці, ідейній проблематиці, художній структурі, визначаючи своєрідність народної творчості тюркського макроетносу півострова.

Література

1. Грицай М. Українська народнопоетична творчість / М. Грицай, В. Бойко, Л. Дунаєвська. – К.: Вища школа, 1986. – 358 с.
2. Мелетинский Е.М. Миф и сказка / Е.М. Мелетинский // Этнография и фольклор. – М.: Наука, 1970. – 124 с.

3. Стеблева И.В. К реконструкции древнетюркской религиозно-мифологической системы / И.В. Стеблева // Тюркологический сборник. – М.: Изд-во "Наука", 1972. – С. 214–218.
4. Сугрובה Ю.Ю. Культуротворчість у діалозі традицій і новацій сучасного поліетнічного суспільства України (кримський досвід): монографія/ Юлія Сугрובה. Сімферополь: Видавничий центр КДМУ. – 2012. – 359 с.
5. Татар мифлары: ияләр, ышанулар, ырымнар, фаллар, им-томнар, сынамышлар, йолалар. – 1996. – Т.1. – С. 120.

References

1. Hrytsai M. Ukrainska narodnopoetychna tvorchoist / M. Hrytsai, V. Boiko, L. Dunaievskia. – K.: Vyshcha shkola, 1986. – 358 s.
2. Meletinskiy E.M. Mif i skazka / E.M. Meletinskiy // Etnografiya i fol'klor. – M.: Nauka, 1970. – 124 s.
3. Stebleva I.V. K rekonstruktsii drevnetyurkskoy religiozno-mifologicheskoy sistemy / I.V. Stebleva // Tyurkologicheskii sbornik. – M.: Izd-vo "Nauka", 1972. – S. 214–218.
4. Suhrobova Yu.Yu. Kulturotvorchist u dialozi tradytsii i novatsii suchasnoho polietnichnoho suspilstva Ukrainy (krymskyi dosvid): monohrafiia/ Yuliia Suhrobova. Simferopol: Vydavnychiy tsentr KDMU. – 2012. – 359 s.
5. Tatar miflary: iyalər, yshanular, ырымнар, fallar, im-tomnar, synamyshlar, yolalar. – 1996. – Т.1. – С. 120.

Сугрובה Ю. Ю.

Тюркская сказка в этнокультурных параллелях крымского пространства

В статье исследуются произведения жанра сказки, на формирование которых влияли процессы культурного обмена между тюркскими народами крымского пространства. Несмотря на своеобразие устного народного творчества каждого этноса, сказки крымских татар, крымчаков, караимов демонстрируют ярко выраженную типичность. Тюркские сказки – своеобразный узел переплетения разнообразных уникальных фольклорных традиций, где диалектично соединяется общетюркское разных народов и местное крымское начала.

Ключевые слова: сказка, тюркская сказка, своеобразие, типичность, макроэтнос.

Sugrobova Yu.

A Turkic Fairy-tale in Ethnocultural Parallels of the Crimean space

In the article the folk tales are investigated which were created under the influence of cultural exchange between the Turkic peoples of the Crimean space. Despite the originality of oral folk arts, the fairy-tales of the Crimean Tatars, Krymchaks, Karaites demonstrate clearly marked typicality.

There is a bright technique of composing eastern fairy-tales in traditional folk arts of the Crimea. A great number of vivid characters of local origin coexist with Lukhman-Khekim, Iblis, sultans and padishahs, scoundrel Tilki or robber Amet, a wise donkey; you can even recall mysterious creatures which inhabited the Crimea in antiquity. Action takes place not only in the Crimea, but also in Istanbul, Middle Asia, Egypt. In diverse Crimean-Turkic folklore you can come across both historical personalities such as Crimean khans Mengli-girey, Arslan-girey, Krym-girey, the Turkish sultan Suleyman the Wonderful, and all kinds of evil spirits (Shaytan is a moslem devil, Azhdaga); a lot of geographical realities of the peninsula appear there.

It is necessary to emphasize that in Turkic (as well as in other eastern variants) fairy tales the role of judge is performed by a woman. In such fairy tales she has self-respect, behaves with dignity and is not presented as a worn out and scared woman as she was described in classical variants. She acts as a reliable person, adviser and helper to her husband. And may be in the life of the East and West, the crossing of which is the Crimea, the external obedience, humility of woman concealed her quick-wittedness and ability to overcome the most difficult obstacles.

It is of particular importance to mention the functional image of an Old Man of Wisdom in Turkic folklore. Domination in becoming of archetype of an Old Wise Man in Turkic myth creation is referred to the highest level – the deity of Tengri, a mighty being. Tengri, the sky-god, husband of goddess Umay, controls everything in the world and is characterized by such features as: creative (gives power to khaganate, creates the state); protective (defends Turkic people from enemies); controlling people's fates (determines life span); punitive (punishes the enemies of khaganate, as well as sinful Turkic people).

The Turkic people of the Crimea distinguish the spirits of earth and water and refer them to an independent category. These spirits live not in celestial sphere, not in the Underworld, but in an earthly sphere, just where a man exists. A man considers them to be his defenders who give him worldly goods, and punishers, who send illnesses for disrespect to them. Thus, a lot of Crimean Tatars believe that this creature in the image of white-bearded old man helps people by increasing their wealth, protecting their life and providing health.

The greatest semantic emphasis in the formation of archetypic image of an Old Wise Man is placed on gods of roads. The researchers of the Turkic mythological system characterize them in the following way: the god of roads on a bright horse is in constant motion, he establishes a relationship with a man and makes him happy; the black god of roads is the master of black way, he sends illnesses on people and cures them himself.

The direct connection of these gods with people and making people happy or unhappy, presentation of one of these gods in the image of a white-bearded old man approaches them to positive and negative modification of archetypic image of an Old Wise Man respectively, whose semantic center widens, and he obtains the functions of donator of happiness and master of way on the horse. All above mentioned descriptions to a greater or lesser extent are transformed in folklore of both native Turkic people of the Crimea and Turkic people–migrants.

In the Turkic folklore tradition the role of an old man is not limited to mythological presentations; an old man is presented as a keeper of life experience, knowledge and customs, as if he passes into the category of ancestors, becomes intermediary between the living and dead, between people and spirits. The image of an old man, possessing the centuries-old experience and pure wisdom, becomes the point of connection of mythological, religious notions and particular, traditionally respectful attitude towards elderly people, wisdom, awarenesses of closeness of old people with the world of ancestors in the world outlook of Turkic people.

The cultural experience of Turkic people of the Crimea obtained for ages, was condensed in archetypic image of an old man, synthesizing a mythological world outlook and sociocultural relations between people, an individual and

community (a group). The staging changes of archetype of a Wise Man in mythological and folklore traditions of different ethnos formed the archetypic image of Turkic culture. He symbolizes the spiritual and parental wisdom (of Great Father of sky) and own male dominance in the Turkic culture localized in the image of the Cultural hero.

What concerns the theme of ethnocultural parallels, the fairy-tales are a peculiar intertwined knot of various unique folklore traditions, in which dialectically the common Turkic origin of different people is combined with the local Crimean origin. Developing identically, the fairy-tales of Turkic people of the Crimea depict the social contradictions, elements of spiritual and material culture of different epochs. In the process of historical interrelations the cultural exchange between people constantly occurred, that influenced fairy-tales as well. That is why this genre of Turkic people of the Crimea has a lot in common as for subject, ideological problems, composition of work of art, determining the originality of folk arts of Turkic macroethnos of the peninsula.

Key words: fairy-tale, turkic fairy-tale, originality, typicality, macroethnos.

УДК 061.2

Тимошенко Максим Олегович
кандидат культурології

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ ЯК СПОСІБ УСВІДОМЛЕННЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ЦІННІСНОГО КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена актуальній проблемі, яка розкриває значення персоніфікації у творчості людини. Визначається роль останньої у процесі формування ціннісних орієнтацій культурного досвіду. З огляду на предмет дослідження автор розглядає людину як творчу особистість з широким спектром індивідуальних настанов, властивостей, звичок, визначаючи парадоксальність в стосунках людини з мистецькою творчістю як універсальним хронотопічним явищем. Визначивши персоніфікацію як важливу категорію культуротворчого пізнання, автор наголошує на необхідності усвідомлення і розуміння її творчого резонансу, в якому людина постає головним суб'єктом не тільки в процесі самопізнання, самовиразу, а й культурної розбудови в цілому.

Ключові слова: людина, творчість, персоніфікація, музичний твір, композиторська індивідуальність, культурно-мистецький досвід.

Увага до індивідуальної природи людської особистості стає показовою прикметою сучасних гуманітарних досліджень. Але у наукових спробах створити образ "людини світу" на сучасному етапі взаємного розвитку як людини, так і світу виникають певні утруднення, протиріччя. По-перше, узагальнення знань про людину, що найчастіше відбувалося у галузі філософських наук, досягло граничної межі як оголошення "смерті людини", тобто відмови від визначення людської індивідуальності, водночас ще одного визнання неможливості вивчення вищої, трансцендентної реальності. По-друге, психологічне, психоаналітичне поглиблення знань про людину також віднайшло власну кризову ситуацію, досягло межі можливого, зосередилось в основному на визначенні обмеженості, негативних рис людської свідомості, на характеристиці патогенних чинників.

Отже, середній рівень, власне, життєвий рівень існування людини, у її повсякденності, соціальному прагматизмі та культурній значущості залишається незадіяним. Тому проблема людини, людинознавство як культурологічна дисципліна залишаються у центрі уваги сучасних культурологічних досліджень, але все ще потребують більшої методичної виправданості та специфікації.

Метою статті є вивчення персоніфікації людини, її творчих якостей в системі формування ціннісних орієнтацій культурно-мистецького досвіду на приклад музичної культури.

Зміст вітчизняної гуманітарної науки виокремлює дві групи питань, що відповідають сучасним складовим культуротворчого процесу: питання про стан музичної творчості як показової, навіть провідної галузі культурної семантики (на даний період) та питання про специфічні якості, водночас типові властивості й ознаки творчості українських композиторів останніх десятиріч ХХ – перших років ХХІ ст. Саме такою подвійністю вивчення музичних артефактів та їх епіфеноменів, що сягає рівня систематизації, закладається методична оригінальність й наукова інноваційність культурознавчих, музикознавчих розвідок.

Зрозуміло, що до цього спонукає процесуальна, у тому числі, історично-процесуальна сторона музично-творчої і культурно-творчої діяльності в їх ціннісній єдності. Закономірно також, що все частіше одним з головних завдань музикознавчого дослідження стає виявлення та з'ясування споріднених ціннісних орієнтацій культурної та музичної свідомості, тобто культурологічне та музикознавче осмислення в їх методичній єдності, що відразу відкриває як важливу позитивну рису сучасного музикознавства тісний зв'язок з проблемою смислу – розуміння; цей зв'язок стає все більш рельєфним упродовж останніх десятиріч, суттєво підвищуючи методологічний рівень науково-дослідних концепцій.

Здається, що оновлене методологічне оснащення музикознавчих робіт уможливило переконливі характеристики явищ та понять тексту, інтерпретації, герменевтичного пізнання, взагалі актуальних мистецько-гуманітарних підходів в українській науковій думці останніх десятиріч. Але важливі поняття